

С.С. Вітвицька,
кандидат педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет)

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті проаналізовано ефективність різних підходів до організації виховної діяльності у вищому навчальному закладі, сучасних форм, методів позааудиторної виховної роботи.

На початку нового тисячоліття в умовах глобалізації, неспинного розвитку інформаційних технологій зростає роль освіти, покликаної забезпечувати не тільки високий рівень професійних знань, а й сприяти духовному утвердженню людини у динамічному і швидкоплинному світі.

Розвиток України має визначитися у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури, що передбачає запровадження у ВНЗ сучасних технологій виховання студентів.

Проблеми виховання студентів завжди були в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених

(О.А. Абдуліна, Ю.П. Азаров, А.М. Алексюк, Б.Г. Ананьєв, Є.С. Барбіна, В.М. Бехтерев, А.М. Бойко, А.П. Валецька, Я.А. Коменський, М.І. Пирогов, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, О.Л. Шевчук). Різні аспекти проблеми інноваційних технологій, підготовки майбутніх учителів розглядалися в роботах І.М. Богданової, О.А. Дубасенюк, С.О. Сисоєвої, О.М. Пехоти, О.І. Кульчицької та ін.

Метою цієї статті, як складової частини наукового дослідження, є аналіз різних підходів до організації виховної роботи у вищому навчальному закладі, аналіз ефективності сучасних форм, методів позааудиторної виховної роботи.

Термін "виховання" є похідним від слова "ховати", "вирощувати". В українській народній педагогіці це слово вживалося у значенні "оберігати, ховати від зла, шкідливого впливу". Поняття "виховувати" і "навчати" у сучасних умовах – це два самостійних, хоча і взаємопов'язаних між собою поняття. Навчання – частина виховання.

К.Д. Ушинський підкреслював: "Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу, розум" [1: 51]. Ототожнювати ці поняття не можна. Ототожнення свого часу призвело до дублювання понять "освіченість" і "вихованість".

В.М. Бехтерев писав: "Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчає її до синтезу й аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і зміцненню її волі" [2: 5]. Тому і методика виховання – це окрема галузь, яка має свою логіку.

Призначенням виховання як соціально-особистісного феномена є забезпечення взаємодії між поколіннями, сприяння становленню індивідууму суб'єктом конкретно-історичного процесу, що передбачає безболісне входження та адаптацію підростаючих поколінь до життя в певних соціально-економічних реаліях.

Тому інтенсивні процеси державотворення в умовах соціальної трансформації суспільних відносин неможливі без теоретичного обґрунтування і реалізації в освітньо-виховних закладах нової та удосконалення існуючих парадигм виховання.

При всій різноманітності пошуків, що ведуться у світі, нині, на нашу думку, слід зупинитися на чотирьох напрямках досліджень проблем виховання.

Перший із них визначається як **раціоналістичний**. Він може мати авторитарний чи ліберальний характер, але обов'язково з наданням переваги науковій раціональності. Сутність цього напрямку – в абсолютизації наукових знань ("*знансцентризм*").

Другий напрям досліджень визначається як **культуроцентричний**, де культура розглядається як підґрунтя виховання й освіти. Це більш сучасний погляд на виховання, який розвивається в руслі процесів демократизації. Він не обмежується школою, передбачає гуманний соціум, який здатний гармонізувати відносини людини і суспільства.

Культуроцентрична парадигма забезпечує тріаду — "*Істину*", "*Добро*" і "*Красу*", навчає протистояти "*Неправді*", "*Злу*", "*Потуранню*". У наукових колах формується і третій напрям у новій парадигмі виховання, однак його сутність і зміст чітко ще не визначені. Деякі вчені, зокрема А.П. Валецька, розглядають його як "**культуротворчий**", висхідним принципом якого вважають "цілісність картини світу і людини в ній". На наш погляд, культуротворчий напрям є лише аспектом більш широкого культуроцентричного.

На особливу увагу в культуротворчому напрямі заслуговує культуротрадицієзнавчий аспект. Традиції мають національно-культурний, високоморальний характер.

М. Грушевський першим обґрунтував концепцію світового значення національних традицій. За його висновком, національна творчість і надбання українського народу "не має суперників серед народів Європи". У багатотомній фундаментальній "Історії України-Русі" М. Грушевський стверджував, що український народ "у творах свого духу заложив пророчисті свідчення своїх визначних культурних прикмет, багатих здібностей і здобутків довгого історичного життя" [3: 31].

В.І. Вернадський найважливішим чинником формування нового біосоціального буття людства вважав наукову думку, що розглядається ним як упорядковане сприйняття дійсності. Видатний учений першим зрозумів завдання, що постало перед людством, – це розумна організація суспільства, гармонія взаємовідносин як єдиного цілого природи і суспільства. В.І. Вернадський писав: "Не можна безкарно йти проти принципу єдності

всіх людей як закону природи... Людство, взяте у цілому, стає могутньою геологічною силою, і перед ним, перед його думкою і працею постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого" [4: 240-241].

Грунтуючись на вченні В.І. Вернадського і сучасних світових тенденціях, вчені визначають ще одну – нову виховну парадигму як **планетарно-особистісну**, глобально-історичну за своїм значенням, в основі якої — освічена людина, озброєна науковими знаннями і найновішими культурними досягненнями людства.

Сучасна нетрадиційна **особистісно-гуманістична** парадигма виховання, розроблена А.М. Бойко, має антропоцентричний характер. Вона об'єктивно прийшла на зміну знансцентричної і культуроцентричної парадигм, її системоутворюючим фактором виступає не культура, не освіта, а дитина як унікальна неповторність і найвища цінність. Для практичної реалізації особистісно-гуманістичної парадигми необхідне забезпечення суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних взаємин дітей і дорослих на рівні співробітництва і співтворчості. Нова парадигма ґрунтується на ідеях вітчизняної філософської традиції.

Визначаючи, що виховання і навчання детермінуються сучасними соціальними процесами, в особистісно-гуманістичній парадигмі доводиться необхідність перенесення акцентів із потреб і запитів суспільства на інтереси і потреби людини, бо не людина існує для суспільства, а суспільство — для неї. Усвідомлення цього потребує піднесення культурного рівня, етико-естетичної, гуманістичної спрямованості ВНЗ, орієнтованої на можливості й потреби студента.

Особистісно-гуманістична парадигма виховання теоретично обґрунтована в науково-методичному посібнику А.М. Бойко [5]. Вона використовується у практиці педагогічних закладів освіти всіх рівнів акредитації і загальноосвітніх шкіл, що підтверджує її перспективний характер. Інтеграцію України у світовий культурно-освітній простір може забезпечити передусім система виховання, адекватна меті держави і конкретній особистості. Тому у сфері виховання відбувається інтенсивний пошук більш досконалої моделі. Вона повинна орієнтуватися на кращі національні, культурні і виховні традиції, враховувати уроки історії українського народу, власні ресурси і можливості держави, забезпечувати духовну і професійну творчість педагогічної громадськості.

Якщо наука є спільною для всіх народів, то всезагальної системи виховання не існує (ні в теорії, ні на практиці). Кожен народ творить свою систему виховання, яка відповідає характерним рисам його народності.

Національне виховання – це виховання молоді на культурно-історичному досвіді свого народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності. Воно є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідного і невід'ємного складника їх соціалізації.

"Виховання, створене самим народом і засноване на народних починаннях, має таку виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу" [6: 54].

Національне виховання духовно відтворює в молоді народ, увічне у підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй. Виховання є складовою частиною ідеології та культури суспільства. Це категорія загальна, об'єктивна, історична і вічна.

К.Д. Ушинський стверджував, що всі європейські народи мають багато спільних педагогічних форм, але кожний народ має свою мету виховання.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. Софія Русова писала, що національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а отже, дадуть нові оригінальні й самобутні скарби задля вселюдського поступу. Тоді виховання через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів.

Виховний процес, що організується в кожній виховній системі (великій, середній, малій), є дуже складним явищем. Кожен колектив вихователів завжди відповідальний за його організацію перед суспільством, майбутніми поколіннями.

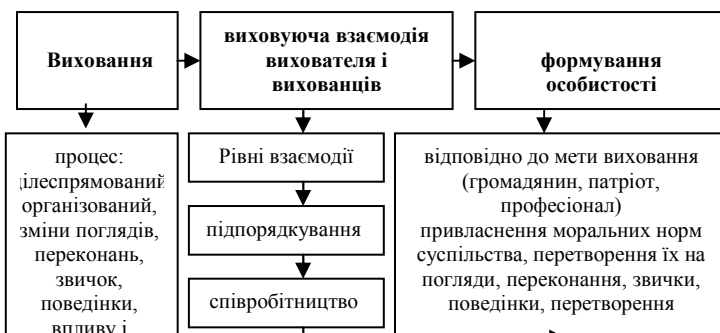
За словами А.С. Макаренка, перед вихователями завжди стоїть подвійний об'єкт – особистість і суспільство. Змінюючи особистість, змінюємо суспільство; зміна суспільства впливає на формування особистості кожної людини.

Процес виховання завжди спрямований на зміну поглядів, переконань, ідеалів, звичок, поведінки. Сутність виховання з точки зору філософії визначається як перетворення культури людства на індивідуальну форму існування. Сутність виховання з точки зору педагогіки полягає у привласненні соціального досвіду. Зміст цього процесу полягає в тому, щоб те зовнішнє, об'єктивне, найкраще, що є в соціальному досвіді, стало суб'єктивним, тобто перетворилося на погляди і переконання, вчинки і поведінку особистості.

У формуванні людської особистості, поряд з природними особливостями, провідна роль належить виховуючим відносинам (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Сутність особистісно зорієнтованого процесу виховання

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [7: 6]. Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань, що є загальними не тільки для всіх виховних закладів, а для всього суспільства в цілому.

У виховній діяльності ВНЗ досить суттєвим є використання теоретичної парадигми національного виховання, запропонованої В. Гнатюком, через триаду рис особистості "громадянин – патріот – гуманіст" [8: 20].

Вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку інтелектуального генофонду нації, виховання духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Це може бути досягнуто через:

- виховання майбутніх спеціалістів авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культур;
- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури, шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, правоохоронної та ін.);
- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі їх у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, вищого навчального закладу;
- формування "Я"-концепції людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної самозавершеності;
- пропаганду здорового способу життя, запобігання вживання студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок.

Результативність виховного процесу залежить від певних педагогічних умов, серед яких особливо значущим є співвідношення позиції особистості і системи педагогічних впливів.

Велика увага має приділятися використанню виховного потенціалу навчальних предметів, які формують філософсько-світоглядну позицію, науковий досвід, пізнавальну активність і культуру розумової праці, навички самоврядування, соціальної активності і соціальної відповідальності, політичну культуру студентів; розвивають почуття любові до Батьківщини і свого народу, правосвідомість; сприяють виробленню свідомого ставлення до праці, естетичної культури і фізичного вдосконалення.

Активне засвоєння суспільно-історичного досвіду студентами забезпечує діяльнісний підхід. Цілісність цього досвіду зумовлює системний підхід в організації виховного процесу у вищих навчальних закладах (педагогічних, технічних, економічних тощо).

В умовах розбудови української державності і подальшого розвитку незалежності України реальною методологічною основою виховання як соціального явища є ідеологія державотворення, зорієнтована на загальнолюдські та національно-культурні цінності.

Структурними елементами процесу виховання є: мета, зміст, форми, методи і засоби виховання, його результат. Компонентами процесу виховання є: свідомість особистості студента, її емоційно-чуттєва сфера, звички поведінки.

Таксономія цілей в афективній (емоційно-ціннісній) сфері включає цілі формування емоційно-особистісного ставлення до явищ навколишнього світу на рівні: сприймання (моральних норм суспільства); інтересу (сформованості інтересу до моральних норм суспільства); готовності (реагування певним чином на події, вчинки людей); засвоєння ціннісних орієнтацій; активного їх вияву.

Створення чіткої таксономії цілей у виховній роботі дає можливість професорсько-викладацькому складу концентрувати зусилля на головних завданнях, забезпечувати ясність і гласність спільної роботи викладачів і студентів, створювати еталони результатів роботи.

Виховний процес у вищому навчальному закладі реалізує принципи виховання, що визначені Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти і складені історично (єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді; демократизація виховання; гуманізація виховання; безперервність і наступність виховання; єдність навчання і виховання; цілеспрямованість; диференціація та індивідуалізація виховного процесу; етнізація; комплексний підхід; опора на позитивне).

Основними напрямками виховної роботи у вищому навчальному закладі є: формування наукового світогляду; громадянське та патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне, трудове, фізичне виховання; екологічне виховання; професійне виховання, які реалізуються у навчальних закладах в процесі навчання та позааудиторної діяльності студента. Основними засобами і формами реалізації цих напрямів роботи у вищих навчальних закладах є: диспути, вечори, читацькі конференції, бесіди, свята, лекції, зустрічі та інше.

Позааудиторна виховна робота у вищому навчальному закладі проводиться на основі студентського самоврядування, активності і самостійності студентів за умови керівної ролі студентського активу і педагогічної допомоги викладачів. Позааудиторна робота стимулює формування особистості майбутнього фахівця у контексті професіоналізації всіх виховних впливів на студентів.

Позааудиторна виховна робота дозволяє надати процесу набуття професії особистісного забарвлення. Вона містить форми, які забезпечують вдосконалення загальної підготовки студентів. Основними напрямками професіоналізації позааудиторної виховної роботи можна вважати:

- врахування специфіки факультету при організації і проведенні виховної роботи зі студентами;
- широке використання форм, що відображають специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців;
- психолого-педагогічне обґрунтування методів і форм позааудиторної роботи студентів.

Критеріями ефективності управління системою виховної роботи в академічній групі є: рівень вихованості майбутніх спеціалістів; активність, згуртованість групи; суспільно-корисний характер діяльності групи; стабільний режим роботи академічної групи, відсутність серйозних випадків порушень трудової та навчальної дисципліни студентами; позитивна мотивація навчально-виховної діяльності студентів, що виявляється у навчально-пізнавальній, науково-дослідній, інших видах діяльності; мікроклімат у групі, що сприяє самореалізації особистості кожного студента; різноманітність форм виховної позааудиторної роботи, що сприяє самореалізації особистості кожного студента; діяльність студентського самоврядування у групі; участь групи у загальнонавчальних заходах ВНЗ; сприятливі умови проходження адаптаційного періоду студентами I-го курсу; оволодіння студентами досвідом соціальної поведінки.

Основним показником виховної роботи ВНЗ є культура самовизначення кожного студента. Життєве самовизначення – більш широке поняття, ніж тільки професійне і навіть громадянське. Воно характеризує людину як суб'єкта власного життя і власного щастя, яка самореалізує свої сили і здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ушинський К.Д. Твори в 6 т. – К: Рад. школа, 1954. – Т. 1. – С. 51.
2. Бехтерев В.М. Вопросы общественного воспитания. – М., 1910. – С. 5.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України: Репринтне відтворення видання. – К., 1990. – С. 31.
4. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Научная мысль как планетарное явление. – М., 1991. – С. 240-241.
5. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН, 1996. – 232 с.
6. Ушинський К.Д. Твори в 6 т. – К: рад. школа, 1954. – Т. 1. – С. 54.
7. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. – К., 1994. – С. 6.
8. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 20.

Матеріал надійшов до редакції 21.10.2005 р.

Витвицька С.С. Організація виховного процесу вищого навчального закладу.

В статті аналізується ефективність різних підходів до організації виховної діяльності вищих навчальних закладів, сучасних методів внеаудиторної виховної роботи.

Vitvytska S.S. The Organization of Educational Process at Universities.

The article analyzes the efficiency of various approaches to the organization of educational activity at universities, modern methods of extracurricular educational activity.